

ЭРҮҮГИЙН ХЭРЭГ ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ АЖИЛЛАГААНД ХҮҮХДИЙН ЭРХИЙГ ХАНГАХ НЬ

Б.Батзаяа

*ДХИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн процессын эрх зүйн
тэнхимийн ахлах багш, цагдаагийн хошууч*

Товч агуулга: Хүүхдийн хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх, хамгаалах, зөрчил гаргагч, гэмт хэрэг үйлдэгчид эрүүгийн болон захиргааны хариуцлага хүлээлгэхэд хууль хяналтын байгууллага үндсэн үйл ажиллагаагаа чиглүүлдэг бөгөөд энэхүү чиг үүргийг хуулийн хүрээнд хэрэгжүүлдэг онцлогтой. Хүүхдийн эрхийг хамгаалах явцад дор дурдсан тохиолдлуудад хүүхдийн нийтлэг эрхийг хамгаалахаар хууль сахиулах байгууллагатай хамтран ажиллах шаардлага үүсдэг. Иймд энэхүү илтгэлд хүүхдийн эрх ашгийг дээдлэх үзэл хандлагын талаар дурдсан болно.

Түлхүүр үг: Хүүхдийн эрх, хүүхэд хамгаалал, гэмт хэрэг, эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа.

Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын дүрэмд тунхагласан зарчмуудын дагуу нийгмийн бүх гишүүдийн угаас заяасан нэр төр, тэгш эрх, салшгүй эрхийг хүлээн зөвшөөрөх нь дэлхий дахинд эрх чөлөө, шударга ёс, энх тайвныг хангах үндэс болно гэж үзэж, гэр бүл түүний гишүүдийн, ялангуяа хүүхдийн өсөж бойжих, аж төрөх жам ёсны орчин, нийгмийн үндсэн нэгж болохын хувьд нийгэмд хүлээх хариуцлагыг бүрэн хэмжээгээр үүрүүлэхэд шаардлагатай хамгаалалт, туслалцаа хүртэх ёстойг ойлгож¹⁸⁶, Монгол Улс Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцийг 1990 оны 7 дугаар сарын 05-ны өдөр соёрхон баталж, улмаар 1990 оны 9 дүгээр сарын 2-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон. Энэхүү конвенцид нэгдэн орсноор хүүхдийн угаас заяасан нэр төр, эрх чөлөөг хамгаалж, энх тайван, эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг хангах зорилгод хүрэх том алхам болсон. Гэмт хэргийн улмаас нэр төр, алдар хүнд, санаа сэтгэл, бие эрхтэн, эд хөрөнгийн талаар хохирол хүлээсэн 18 насанд хүрээгүй этгээдийг насанд хүрээгүй хохирогч буюу хохирогч хүүхэд гэнэ.

Сүүлийн 7 жилийн байдлаар 11310 хүүхэд гэмт хэргийн улмаас хохирсноос 790 буюу 6.9 хувь нь гэмт хэргийн улмаас нас барсан байна. Сүүлийн жилүүдэд дэлхий нийтээр тархаад буй халдварт өвчний улмаас хүүхэд нас барах тохиолдол буурч, 2020 онд 99 бүртгэгдэж 2019 оны мөн үетэй харьцуулахад 12 буюу 10.8 хувиар, 2021 онд 75 бүртгэгдэж өмнөх оны мөн үеээс 24 буюу 24.2 хувиар тус тус буурсан үзүүлэлттэй байна.

Хүүхдийн эрхийн тухай хууль, Хүүхэд хамгааллын тухай хуульд заасны дагуу гэмт хэргийн улмаас эрх нь зөрчигдсөн хүүхдийн асуудлаар “Хүүхдийн хууль зүйн хороо”, хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдийн асуудлаар “Хамтарсан баг” ажиллахаар заасан боловч хэрэгжилт нь хангалтгүй, хүүхдийн эсрэг, хүүхэд гэмт хэрэг үйлдэх, гэмт хэргийн улмаас эрх ашиг нь хохирох, хүчирхийлэлд өртөх, зам тээврийн осолд орох, хаягдах, төөрөх, архидан согтуурах, мансуурах, цахим тоглоомд донтох, биеэ үнэлэх, гал түймэр, гол усны аюул, ахуйн осолд өртөх зэргийн улмаас амь нас, эрүүл мэнд нь хохирсоор байна.

Гэмт хэргийн улмаас хохирсон хүүхэд нь бусад төрлийн гэмт хэргийн хохирогчдоос илүү нэр төр, алдар хүнд, санаа сэтгэл, бие эрхтэнээрээ хохирсон байдаг бөгөөд өөрийгөө тухайн гэмт хэрэгт буруутай мэтээр төсөөлөх, улмаар амиа хорлох, биедээ гэмтэл учруулахыг оролдох, бусдыг үзэн ядаж байдаг. Иймээс тэдэнд онцгой анхаарлыг хандуулж, сэтгэл заслын үйлчилгээг үзүүлэх, нийгэмшүүлэх, хамгаалах шаардлагатай. Хүүхдэд гэмт хэргийн улмаас бие махбодын хохирлоос гадна, ёс суртахууны, эд хөрөнгийн, санаа сэтгэлийн хохирол учирдаг. Ёс суртахууны хохирол нь тухайн хүүхдийн нэр төрийг нь гутаан доромжлох, сургууль, гэр бүлийн орчинд нэр хүндийг нь унагах, сэтгэлийг нь хямрааж шаналгах хэлбэрээр илэрнэ.

¹⁸⁶ Г.Агар-Эрдэнэ, Ц.Адьяахишиг. Хүний эрхийн Олон Улсын билл. Монгол Улсын нэгдэн орсон Хүний эрхийн Олон Улсын гэрээний эмхэтгэл. Улаанбаатар, 2019. 202 дахь тал.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 9.5 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Энэ зүйлийн 1.1 (өсвөр насны сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, арван найман насанд хүрээгүй хохирогчийн төрсөн, үрчилж авсан эцэг, эх, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигчийг)-д заасны дагуу арван найман насанд хүрээгүй хүний хууль ёсны төлөөлөгчөөр тогтоогдвол зохих хүн байхгүй, эсхүл ашиг сонирхлын зөрчилтэй бол хүүхдийн асуудал эрхэлсэн төрийн байгууллагын ажилтныг хууль ёсны төлөөлөгчөөр тогтоож болно” гэж заасан нь өсвөр насны хүний нас, биед тохирсон, эрүүл мэнд, ёс суртахуун, хүүхдийн сэтгэцийн хөгжилд харшлахгүй байхыг тэнцвэржүүлж, эрх зүйн хувьд бүрэн бус чадамжийг бүрэн болгож, хүүхдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хангаж буй заалт болж чадсан юм.

Хүүхдийн хамгаалалд нөлөө үзүүлэхүйц хуулиудад дараах хуулиуд хамаарна.

Үүнд:

- Гэр бүлийн тухай хууль;
- Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль;
- Садар самуун явдалтай тэмцэх тухай хууль;
- Эрүүгийн хууль;
- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль;
- Сэжигтэн, яллагдагчийг албадан саатуулах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хууль;
- Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль;
- Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль;
- Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хууль;
- Зөрчлийн тухай хууль;
- Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хууль;
- Хүүхэд хамгааллын тухай хууль ;
- Хүүхдийн эрхийн тухай хууль;
- Иргэний хууль-зэрэг болно.

Дээр дурдсан хуулиуд хүүхдийн асуудлыг хамаарах хууль зүйн үндэс болдог бөгөөд дараах 4 хууль хүүхдийн хэрэг эрхлэх ажиллагаанд голлох үүргийг гүйцэтгэдэг. Үүнд: Эрүүгийн хууль, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх хууль, Зөрчлийн тухай хууль, Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хууль болон холбогдох бусад хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийн хамтаар 2017 оны 9 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж эхэлжээ.

Мөн Хүүхэд хамгааллын тухай хуульд “Хүүхдийн эрхийн хууль зүйн хороо” гэж гэмт хэрэг, зөрчил үйлдсэн гэж сэжиглэгдэж, мөрдөн шалгагдаж байгаа, эсхүл гэмт хэргийн гэрч, хохирогч болсон, гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгүүлсэн, албадлагын арга хэмжээ авагдсан, зөрчил үйлдэж шийтгэгдсэн хүүхдэд үйлчилгээ үзүүлэх мэргэжлийн байгууллагын төлөөлөл бүхий орон нутгийн бүтцийг баталгаажуулсан байна.

Цагдаа, хууль хяналтын байгууллагын зүгээс хохирогч, гэрч хүүхдээс хохирол, нотолгоо шаардах, гомдол, нэхэмжлэлээ буцаах, хэрэгсэхгүй болгох, эвлэрүүлэх оролдлого хийх, гэр бүлээс тусгаарлах нөхцөлд оруулах зэрэг байдал практикт элбэг байдаг.

Эрүүгийн хэргийг хянан шалгах үйл ажиллагаанд хохирогч хамгааллын сэтгэлгээ хандлага сул, хүүхдийн эрхийн мэргэжилтэн, шинжээчдийг оролцуулдаггүйгээс хүүхдийн эрх ашиг зөрчигддөг. Хүүхдийн хувийн мэдээллийн нууцлалыг хамгаалах эрхийг зөрчих, тэр бүү хэл, бэлгийн хүчирхийллийн гэмт хэргийн хохирогч хүүхдийн талаарх мэдээллийг хэвлэл мэдээлэл, нийгмийн сүлжээгээр цацах зэрэг зөрчил түгээмэл гардаг.

Насанд хүрээгүй хохирогчийн дараах эрхийг эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд хангана. Үүнд:

- Өөрийгөө өмгөөлөх, өмгөөлүүлэх, хууль зүйн туслалцаа авах;
- Гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирол, хор уршгийг нэхэмжлэх, нөхөн төлүүлэх хүсэлт гаргах;

- Өөрийн болон гэр бүлийн гишүүд, эцэг эх, үр хүүхдийнхээ эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй байх;
- Хохирогч, түүний хууль ёсны төлөөлөгч, өмгөөлөгч, хохирогчийн хамаарал бүхий этгээд эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хууль, энэ хуульд заасны дагуу хохирогчийн аюулгүй байдлыг хамгаалуулах туслалцаа авах хүсэлтийг шүүх, прокурор, мөрдөгчид гаргах;
- Гэмт хэргийн улмаас учирсан сэтгэл санааны хохирлыг нэхэмжлэх;
- Шүүх хуралдааны танхимд хохирогчтой сэтгэл зүйчийг хамт байлцуулах;

Энэ зүйлийн 1.1-д заасны дагуу арван найман насанд хүрээгүй хүний хууль ёсны төлөөлөгчөөр тогтоогдвол зохих хүн байхгүй, эсхүл ашиг сонирхлын зөрчилтэй бол хүүхдийн асуудал эрхэлсэн төрийн байгууллагын ажилтныг хууль ёсны төлөөлөгчөөр тогтоож болно.

Хохирогчийн бичгээр өгсөн зөвшөөрөлгүйгээр түүний нүүр царай, дуу хоолойг танигдахуйц байдлаар гаргах, хувийн байдалтай холбоотой мэдээллийг тараах, хохирогчийг буруутгасан мэдээ, мэдээлэл, нэвтрүүлэг хийхийг хориглоно.

Гэрч, хохирогчийн амь нас, эрүүл мэндэд учрах аюул, заналхийлэл бодитой болох нь тогтоогдвол түүнийг оршин суугаа газраас нь нүүлгэн шилжүүлнэ. Гэрч, хохирогчийг оршин суугаа газраас нь нүүлгэн шилжүүлэхэд түүний болон хамт амьдардаг гэр бүлийн гишүүдийн ажил, сургууль, амьдрах орон байр болон шаардлагатай бусад асуудлыг хамтад нь шийдвэрлэж болно.

Хүүхдийн эрхийг хангах талаарх Хууль зүйн хорооны чиг үүрэг:

“Өсвөр насны хүнийг байцаах, шүүн таслах ажиллагаанд урьдчилан бэлтгэх, хэргийн оролцогчдын бүрэн оролцох боломжийг бүрдүүлэх, хүүхдийг байцаалтад дуудахдаа тэдгээрийн эцэг, эх хууль ёсны төлөөлөгч, өмгөөлөгчийг заавал оролцуулах ба өсвөр насны хүн ямар хэрэгт сэрдэгдэж байгааг тайлбарлаж өгөх” нийтлэг чиг үүрэгтэй.¹⁸⁷

“Хохирогч хүүхдийн мэдээллийг цагдаагийн байгууллага болон бусад этгээдээс хүлээн авсны дараа хохирогч хүүхэд болон түүний хууль ёсны төлөөлөгч, өмгөөлөгчтэй уулзах уулзалтыг нэн даруй зохион байгуулах” туслалцаа үзүүлнэ.¹⁸⁸

Өмгөөлөгч авах хүсэлтэй, төлбөрийн чадваргүй хохирогч хүүхдийн эрхийг хангах асуудлаар хорооны хуралд санал оруулж, шийдвэр гаргуулах.¹⁸⁹

Зөрчил, гэмт хэргийн улмаас хохирогчид учруулсан хохирол, гэм хорыг хууль зүйн дагуу барагдуулах, чухал шаардлагатай эмчилгээ, үйлчилгээний төлбөрийг урьдчилан гаргуулах ажлыг зохион байгуулах.¹⁹⁰ Гэмт хэргийн хохирогчид олгох нөхөн төлбөрийн хэмжээ нь шүүхийн хүчин төгөлдөр шийдвэрээр тодорхойлогдох бөгөөд тодорхой төрлийн гэмт хэргийн хохирогчид нөхөн төлбөр олгох сангаас хохирогчид олгосон нөхөн төлбөрийг шүүхийн шийтгэх тогтоолоор гэм буруутай болох нь тогтоогдсон этгээдээр санд буцаан төвлөрүүлэхээр хуульчилсан байдаг.

Сум, хорооны нийгмийн ажилтны хийсэн нөхцөл байдлын үнэлгээнд тулгуурлан хохирогч хүүхэд, түүний эцэг, эх, хамтарсан баг, бусад оролцогчтой хамтран ажиллах төлөвлөгөө боловсруулах нийгэм, сэтгэл зүйн эрүүл мэндийн, хууль эрх зүйн болон бусад шаардлагатай үйлчилгээ, зөвлөгөө туслалцаа үзүүлэх ажлыг зохион байгуулна.

¹⁸⁷ Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Хууль зүй дотоод хэргийн сайдын А51/А69 тоот тушаалын нэгдүгээр хавсралт (2017.03.27) Хүүхдийн эрхийн Хууль зүйн хорооны бүрэлдэхүүн, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журам 3.5.5.

¹⁸⁸ Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Хууль зүй дотоод хэргийн сайдын А51/А69 тоот тушаалын нэгдүгээр хавсралт (2017.03.27) Хүүхдийн эрхийн Хууль зүйн хорооны бүрэлдэхүүн, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журам 3.7.

¹⁸⁹ Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Хууль зүй дотоод хэргийн сайдын А51/А69 тоот тушаалын нэгдүгээр хавсралт (2017.03.27) Хүүхдийн эрхийн Хууль зүйн хорооны бүрэлдэхүүн, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журам 5.2.7.

¹⁹⁰ Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Хууль зүй дотоод хэргийн сайдын А51/А69 тоот тушаалын нэгдүгээр хавсралт (2017.03.27) Хүүхдийн эрхийн Хууль зүйн хорооны бүрэлдэхүүн, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журам 5.2.4.

Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хуульд заасан хамгаалалтын арга хэмжээг хохирогч хүүхдэд авах шаардлагатай тохиолдолд хуулийн 19.1-т заасан хамгаалалтыг хэрэглэх тухай хохирогч хүүхэд, түүний хууль ёсны төлөөлөгчийн хүсэлт, эсвэл өмгөөлөгч, мөрдөгч, прокурор, шүүгчийн саналыг бичгээр гаргуулах ажлыг зохион байгуулна.¹⁹¹

Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцогч сэтгэл зүйч, хэлмэрч, орчуулагч сурган хүмүүжүүлэгч нийгмийн ажилтан, хүүхдийн эрхийн ажилтантай холбоо тогтоож хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг хүүхдэд хүндрэл бэрхшээлгүй шуурхай явуулах ажлыг зохион байгуулна.¹⁹²

Мөрдөгч, прокурор хохирогчийн хууль ёсны төлөөлөгчийг сонгоход хүүхдийн эсрэг ашиг сонирхолтой эсхүл хүүхдийн эсрэг гэмт хэрэг үйлдсэн эсхүл гэмт хэрэг үйлдсэн хүмүүстэй шууд болон шууд бус байдлаар хамааралтай тэдгээрийн нөлөөнд байдаг хүнийг оролцуулж болохгүй. Хууль ёсны төлөөлөгч тогтооход хүүхдийн санал болон хүүхдийн байгууллагын үнэлгээ, шийдвэрийг аль болох харгалзаж шийдвэр гаргах нь хэргийн шийдвэрлэлтэнд шууд нөлөө үзүүлж түүний эрхийг нь хангаж буй илрэл юм.

Зөрчил, эрүүгийн хэрэг хянан шалгах ажиллагааны үед болон дараагийн шатанд хохирогч, гэрч, хууль зөрчсөн хүүхдийн эрх ашгийг ханган хамгаална.¹⁹³

Мөн хохирогч хүүхдээс байцаалт мэдүүлэг авах, хохирогч хүүхдийг шүүх хуралд оролцуулах тусгай нөхцөл боломжийг бүрдүүлсэн орчныг бий болгох асуудлаар цагдаа, прокурор, шүүх байгууллагатай хамтран ажиллана.¹⁹⁴

Өмгөөлөгч авах хүсэлтэй, төлбөрийн чадваргүй хохирогч хүүхдийн эрхийг хангах асуудлаар хорооны хуралд санал оруулж, шийдвэр гаргуулах.¹⁹⁵

“Өсвөр насны хүнийг байцаах, шүүн таслах ажиллагаанд урьдчилан бэлтгэх, хэргийн оролцогчдын бүрэн оролцох боломжийг бүрдүүлэх, хүүхдийг байцаалтад дуудахдаа тэдгээрийн эцэг, эх хууль ёсны төлөөлөгч, өмгөөлөгчийг заавал оролцуулах ба өсвөр насны хүн ямар хэрэгт сэрдэгдэж байгааг тайлбарлаж өгөх” нийтлэг чиг үүрэгтэй.¹⁹⁶ Хохирогч хүүхдийн мэдээллийг цагдаагийн байгууллага болон бусад этгээдээс хүлээн авсны дараа хохирогч хүүхэд болон түүний хууль ёсны төлөөлөгч, өмгөөлөгчтэй уулзах уулзалтыг нэн даруй зохион байгуулах” туслалцаа үзүүлнэ.¹⁹⁷

Гэрч хүүхдийн эрхийг хангах:

Гэрчийн насны хязгаарыг хуульчлан тогтоогоогүй. Тиймээс өнгөрсөн гэмт үйл явдлыг ойлгож, мэдүүлэх чадвар бүхий 18 хүртэлх насны хүүхдийг гэрчээр асууж болно. Хэргийг хянан шийдвэрлэхэд ач холбогдол бүхий баримт сэлт мэдээлэл нь гэрчийн мэдүүлэг болон бусад баримтаар тогтоогдох тул нотлох баримтын нэгэн гол

¹⁹¹ Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Хууль зүй дотоод хэргийн сайдын А51/А69 тоот тушаалын нэгдүгээр хавсралт (2017.03.27) Хүүхдийн эрхийн Хууль зүйн хорооны бүрэлдэхүүн, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журам 5.2.8.

¹⁹² Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Хууль зүй дотоод хэргийн сайдын А51/А69 тоот тушаалын нэгдүгээр хавсралт (2017.03.27) Хүүхдийн эрхийн Хууль зүйн хорооны бүрэлдэхүүн, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журам 5.2.5.

¹⁹³ Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Хууль зүй дотоод хэргийн сайдын А51/А69 тоот тушаалын нэгдүгээр хавсралт (2017.03.27) Хүүхдийн эрхийн Хууль зүйн хорооны бүрэлдэхүүн, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журам 3.1.

¹⁹⁴ Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Хууль зүй дотоод хэргийн сайдын А51/А69 тоот тушаалын нэгдүгээр хавсралт (2017.03.27) Хүүхдийн эрхийн Хууль зүйн хорооны бүрэлдэхүүн, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журам 5.2.6.

¹⁹⁵ Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Хууль зүй дотоод хэргийн сайдын А51/А69 тоот тушаалын нэгдүгээр хавсралт (2017.03.27) Хүүхдийн эрхийн Хууль зүйн хорооны бүрэлдэхүүн, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журам 5.2.7.

¹⁹⁶ Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Хууль зүй дотоод хэргийн сайдын А51/А69 тоот тушаалын нэгдүгээр хавсралт (2017.03.27) Хүүхдийн эрхийн Хууль зүйн хорооны бүрэлдэхүүн, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журам 3.5.5.

¹⁹⁷ Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Хууль зүй дотоод хэргийн сайдын А51/А69 тоот тушаалын нэгдүгээр хавсралт (2017.03.27) Хүүхдийн эрхийн Хууль зүйн хорооны бүрэлдэхүүн, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журам 3.7.

эх сурвалж нь гэрч юм. Гэрч мэдүүлгийнхээ эх сурвалжийг зааж чадаагүй бол тэр нь нотлох баримт болохгүй.

Өвчний улмаас хэргийн нөхцөл байдлыг зөв ойлгож, зөв мэдүүлэх чадваргүй болсон этгээд, тухайн хэргийг урьд нь хянан шийдвэрлэсэн шүүгч, өмгөөлөх үүргээ гүйцэтгэж байх явцад тухайн хэргийн байдлыг мэдэх болсон өмгөөлөгчийг тус тус гэрчээр байцааж болохгүй.

Гэрчийн мэдүүлэг нь хэргийг нотлоход хамааралтай бүхий л байдал, түүний дотор сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, хохирогчийн хувийн байдал, түүнчлэн, тэдэнтэй ямар харилцаатай болохыг тогтооход чухал ач холбогдолтой байдаг. Гэрчээр хохирогчийн хууль ёсны төлөөлөгч, яллагдагч, иргэний нэхэмжлэгч, хариуцлагчийн төлөөлөгчийг асууж болохыг хуулиар зөвшөөрсөн байдаг. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг эрхлэн явуулах эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтанд гэрчээр дуудагдсан мөчөөс насанд хүрээгүй этгээд эрх зүйн харилцааны субъект болж гэрч хэмээн нэрлэгдэх болно.

Насанд хүрээгүй гэрчийн дараах эрхийг эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд хангана:

- Гэрч өөрийн болон гэр бүлийн гишүүд, эцэг эх, үр хүүхдийнхээ эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй байх эрхтэй.¹⁹⁸
- Гэрч өөрийнх нь эсрэг, түүнийг гэмт хэрэг үйлдсэн, гэм буруутай байдлаар мэдүүлэг авч байна гэж үзвэл энэ тухай тэмдэглэлд тусгуулан мэдүүлэг өгөхөөс татгалзаж, өмгөөлөгчтэй мэдүүлэг өгөх эрхтэй.¹⁹⁹
- Шүүх хуралдааны танхимд гэрчтэй хамт сэтгэл зүйчийг хамт байлцуулах;²⁰⁰
- Гэрчийн бичгээр өгсөн зөвшөөрөлгүйгээр түүний нүүр царай, дуу хоолойг танигдахуйц байдлаар гаргах, хувийн байдалтай холбоотой мэдээллийг тараах, хохирогчийг буруутгасан мэдээ, мэдээлэл, нэвтрүүлэг хийхийг хориглоно.²⁰¹

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд

35.15 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Шүүх хуралдаанд арван найман насанд хүрээгүй гэрчээс мэдүүлэг авахад түүний оюун санааны байдал, учирч болох сөрөг нөлөөнөөс сэргийлэх нөхцөл байдлыг улсын яллагч, өмгөөлөгч нь шалгана.”

8.7 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Арван найман насанд хүрээгүй гэрчээс мэдүүлэг авахад түүний хууль ёсны төлөөлөгч, эсхүл төрөл, садангийн хүн, сурган хүмүүжүүлэгчийг оролцуулах бөгөөд тэдэнд эрх, үүргийг нь тайлбарлан өгч, энэ тухай тэмдэглэлд тусгана.”

3.Арван найман насанд хүрээгүй хүний эрх ашиг зөрчигдөх бодит үндэслэл байвал энэ зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан хүнийг оролцуулахгүй байж болох ба өмгөөлөгчийг оролцуулна.

Гэрч хохирогчийг хамгаалах тухай хуульд

Гэрч хохирогчийн хамгаалалтанд байгаа хүний хууль ёсны ашиг сонирхлыг хүндэтгэх, нууцлалыг хамгаалах, (Энэ нь гэрч хохирогчийн хувийн орон зай, нэр төр болон аюулгүй байдлыг хамгаалах үүднээс хэрэгжих зарчим болохоос хамгаалах байрны үйл ажиллагааг нууцлах зохицуулалт биш юм гэдгийг хамгаалалалтанд байгаа гэрч хохирогчид ойлгуулах) шуурхай байх, хамтран ажиллах, гэрч, хохирогчийг хамгаалах үйл ажиллагаа нь хамгаалалтад байгаа хүний амьд явах эрх, итгэл үнэмшилтэй байх, шашин шүтэх, эс шүтэх эрх чөлөө, түүнчлэн эрүү шүүлт тулгах болон хүнлэг бус, хэрцгий хандах явдлаас ангид байх, эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, эрүүл мэндээ хамгаалуулах эрхийг хязгаарлахгүй.

¹⁹⁸ Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 9.6 дугаар зүйлийн 5.

¹⁹⁹ Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 9.6 дугаар зүйлийн 6.

²⁰⁰ Гэрч хохирогчийг хамгаалах тухай хуулийн 17.2.4.

²⁰¹ Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийн 32.9

Хамгаалалтад байгаа хүн мэдээллээр хангагдах, мэдээлэл задрахаас хамгаалагдах, өмч болон ажлын байраа хадгалуулах эрхтэй.

Насанд хүрээгүй гэрч, хохирогчийг хамгаалах асуудлыг нарийвчлан зохицуулсан стандартыг холбогдох байгууллагаар батлуулан мөрдөж ажиллана.

Гэрч, хохирогчийг нүүлгэн шилжүүлэх

Гэрч, хохирогчийн амь нас, эрүүл мэндэд учрах аюул, заналхийлэл бодитой болох нь тогтоогдвол түүнийг оршин суугаа газраас нь нүүлгэн шилжүүлнэ.

Гэрч, хохирогчийг оршин суугаа газраас нь нүүлгэн шилжүүлэхэд түүний болон хамт амьдардаг гэр бүлийн гишүүдийн ажил, сургууль, амьдрах орон байр болон шаардлагатай бусад асуудлыг хамтад нь шийдвэрлэж болно.

17 дугаар зүйл. Сэтгэл зүйн хамгаалалтын арга хэмжээ

17.1. Энэ хуулийн 5.1-д заасан гэрч, хохирогчийг сэтгэл зүйн цочролд орохоос сэргийлэх, айдас түгшүүрт аууулахгүй байх зорилгоор сэтгэл зүйн хамгаалалтын арга хэмжээ авна.

Шүүх, прокурор, мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах байгууллага болон шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь гэрч, хохирогчтой харьцах, насанд хүрээгүй гэрч, хохирогчийг хамгаалах чиглэлээр шүүгч, прокурор, мөрдөгчийг чадвар сайжруулах сургалтад хамруулж, хохирогч, гэрчтэй харьцахад баримтлах журам боловсруулж, баталж мөрдүүлнэ.

Сэжигтэн, яллагдагч хүүхдийн эрх

Тухайн хүүхдийг зөвхөн гэмт хэрэгт сэрдэж байгаа тохиолдолд сэжигтнээр тооцдог бол харин гэмт хэрэг үйлдсэн нь нотлох баримтаар нотлогдсон нотолгоог үндэслэн яллагдагчаар тооцдог. Хүүхэд ямар хэргээр сэжигтэн болсноо мэдэхгүй байвал энэ талаар хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч тайлбарлаж өгөөгүй, хүүхдийн ямар хэргээр сэжигтэн болсноо мэдэх эрхийг нь хангаагүй байна гэж ойлгож болно.

Хүүхэд сэжиглэгдсэн тохиолдолд нэн тэргүүнд хууль ёсны төлөөлөгчийн мэдэх ёстой зүйл нь:

-Хүүхэд холбогдсон хэрэгт заавал өмгөөлөгч оролцох ёстой.

Хүүхдэд өмгөөлөгч заавал авах үед сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, эсхүл түүний хууль ёсны төлөөлөгч, гэр бүлийн гишүүн, төрөл, садангийн хүн, түүнчлэн түүний хүссэнээр буюу зөвшөөрснөөр бусад этгээд өмгөөлөгч сонгон аваагүй бол хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, прокурор, шүүх уг хэрэгт өмгөөлөгч оролцуулах явдлыг хангах үүрэгтэй. Ийм учраас хүүхдийн хэрэгт сурган хүмүүжүүлэгчээр оролцож байгаа багш, нийгмийн ажилтан нь хуулийн байгууллагын ажилтан, мөрдөн байцаагч, прокуророос өмгөөлөгчөөр хангахыг шаардаж аль болох хамгийн богино хугацаанд хүүхдийг өмгөөлүүлэх бололцоогоор хангах нь чухал.

Оройтож өмгөөлөгч авах эсвэл хүүхдийн хэрэгт өмгөөлөгч оролцуулаагүйгээс хүүхдийн эрх зөрчигдөх нөхцөл үүсч болох талтай тул багш энэ асуудалд санаачлагатай оролцож, Өмгөөлөгчдийн Холбооны гишүүдийн нэрсийн жагсаалттай танилцах, эсвэл өмгөөллийн товчоонд хандаж болно. Өмгөөллийн тухай хуулинд зааснаар өмгөөлөгч нь жилд хоёр удаа төлбөрийн чадваргүй иргэнийг өмгөөлөх, өмгөөллийн холбооны томилолтыг биелүүлэх үүрэгтэй байдаг. Иймээс хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцож байгаа багш нь тухайн хүүхэд төлбөрийн чадваргүй бол хуулийн дээрхи заалтыг ашиглан өмгөөлөгч томилж өгөхийг хүссэн албан бичгийг сургуулийн захиргаа эсвэл цагдаагийн байгууллагаар хийлгэж, Монголын Өмгөөлөгчдийн Холбоонд хүргүүлэн асуудлыг шийдвэрлэж болно.

-Хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх

Зарим эцэг эхчүүд хүүхдээ гэмт хэрэг үйлдсэнийг гэнэт дуулаад өөрсдөө зодож шийтгэхийг урьтал болгодог. Мөн хохирогчдын гэр бүлийнхний зүгээс заналхийлэх явдал ч гардаг. Энэ тохиолдолд хүүхдийн хамгаалуулах эрхийг хангахын тулд нийгмийн ажилтан гэр бүлийнхэнтэй нь ажиллах шаардлагатай. Хүүхэд хийсэн хэргийнхээ төлөө шаналан, ичиж эмээж өөрийгөө өөрөө шийтгэж байхад нь нэрмээс болохгүй байх талаар ойлгуулж, хүүхдийн хүчирхийлэл бол гэмт үйлдэл гэж таниулах нь зүйтэй. Хэрвээ хүүхэд, гэр бүлийн гишүүдийн хооронд энэ

мэт зөрчил, маргаан байвал харилцааг сайжруулах, бие биеэ ойлгох боломж олгох зөвлөгөө засал өгөх хэрэгтэй. Мөн хүүхдийн оршин сууж байгаа хорооны хэсгийн байцаагчтай холбоо тогтоож хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх талаар идэвхитэй алхам хийж болно.

-Хүүхэд сэжигтэн, яллагдагч болж эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцохдоо хууль ёсны төлөөлөгчтэй байх эрхтэй.

Мөрдөгчийн тогтоолоор насанд хүрээгүй сэжигтэн, яллагдагчийн хууль ёсны төлөөлөгчийг тогтоож, түүнд хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтад ямар эрхтэй оролцохыг тайлбарлана. Хууль ёсны төлөөлөгчөөр сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчийн төрсөн болон үрчилж авсан эцэг, эх, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигчийг тогтооно.

Насанд хүрээгүй сэжигтэн, яллагдагчийн хууль ёсны төлөөлөгч нь дор дурдсан эрхтэй:

- Насанд хүрээгүй сэжигтэн, яллагдагчийг ямар хэрэгт сэрдэгдэж байгааг мэдэх;
- Яллагдагчаар тогтоогдож, мэдүүлэг байлцах;
- Байцаалт болон сэжигтэн, яллагдагч, өмгөөлөгчийг байлцуулан хийж байгаа бусад ажиллагаанд мөрдөгчийн зөвшөөрснөөр оролцох;
- Байлцсан ажиллагааны талаар саналаа бичгээр өгөх;
- Нотлох баримтын ач холбогдол бүхий зүйлийг шалгуулах хүсэлт тавих эрхтэй.

Хэрвээ амьдралын элдэв шалтгаанаар хүүхдэд хууль ёсны төлөөлөгчөөр томилох хүн байхгүй бол багш, нийгмийн ажилтан өөрөө байлцахаар санал тавьж болно. Нийгмийн ажилтны хийж гүйцэтгэж байгаа ажлаар нь тэднийг сурган хүмүүжүүлэгч гэж тооцож болох тул өнөөгийн хуулийн хүрээнд хүүхдийн хууль ёсны төлөөлөгч гэж тооцож болох боломжтой.

Насанд хүрээгүй сэжигтэн, яллагдагчаас мэдүүлэг авахад сурган хүмүүжүүлэгчийг байлцуулж болох ба оюун ухаан нь гүйцэд хөгжөөгүй гэж үзвэл сурган хүмүүжүүлэгчийг заавал байлцуулна.

Сурган хүмүүжүүлэгч нь насанд хүрээгүй сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчийн бодол санаагаа хэрхэн илэрхийлж байгаа, түүний хэлсэн тодорхой үг, өгүүлбэрийг яаж ойлгож болох зэргийг сурган хүмүүжүүлэх, сэтгэл судлалын шинжлэх ухааны үүднээс тайлбарлах үүрэгтэй мэргэжилтний хувиар мэдүүлэг өгөхөд байлцана.

Насанд хүрээгүй сэжигтэн, яллагдагчийг байцаахад байлцсан сурган хүмүүжүүлэгч нь мөрдөгчийн зөвшөөрснөөр сэжигтэн, яллагдагчид асуулт тавих эрхтэй.

Мэдүүлэг авч дууссаны дараа түүнд байлцсан сурган хүмүүжүүлэгч тэмдэглэлтэй танилцах ба түүнд бичигдсэн зүйл бүрэн зөв болсон эсэх талаар саналаа бичгээр өгөх эрхтэй.

Хуулийн байгууллагаас хөнгөн хэрэгт сэрдэгдсэн сэжигтэн, яллагдагч хүүхдийг эцэг эх, асран хамгаалагчийнх нь хяналтад гадуур байлгаж мэдүүлэг авахаар дуудаж ирүүлдэг. Зарим мөрдөгч хүүхдийг олон дахин ирүүлж гаднаа олон цагаар хүлээлгэх, сургуульд нь зарлан дуудах хуудсаар дуудлага явуулах зэрэг нь хүүхдийг хашраах, улмаар хэргээ хурдан хүлээхэд хэрэгтэй гэж үздэг.

Насанд хүрээгүй этгээдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхолд хохирол учруулж болзошгүй гэж үзвэл мөрдөгч нь насанд хүрээгүй яллагдагчид хэргийн материалыг танилцуулахад түүний эцэг, эх, хууль ёсны бусад төлөөлөгчийг оролцуулахгүй байж болно. Энэ нь хүүхдийн талаар сөрөг мэдээлэл тараах боломжтой, эсвэл хүүхдийн эсрэг ашиг сонирхолтой, эрх хөндөгдөхөөр байвал оролцуулахгүй гэсэн үг юм.

Шүүгдэгч хүүхдийн эрх: Хүн бүр эрүүгийн гэмт хэрэг үйлдсэний улмаас ял шийтгүүлэх буюу иргэний шүүн таслах ажиллагаагаар эрх, үүргээ тодорхойлуулахдаа хэргээ хуулийн дагуу байгуулагдсан эрх мэдэл бүхий, бие даасан, шударга шүүхээр нээлттэй хуралдаанаар хэлэлцүүлэх эрхтэй. Эрүүгийн гэмт хэрэгт шүүгдэж байгаа хэн боловч шүүх ажиллагаанд биеэр оролцох, өөрийгөө өмгөөлөх буюу сонгож авсан өмгөөлөгчөөрөө өмгөөлүүлэх, өөрийн эсрэг мэдүүлж

байгаа гэрчийг байцаах буюу байцаахыг шаардах, орчуулагч авах, өөрийнхөө эсрэг мэдүүлэг өгөхөөс татгалзах эрхээр хангагдана.

Хүүхэд нь аль нэг талын ашиг сонирхлыг баримтлаагүй хараат бус шүүхээр шударгаар шүүлгэх ёстой. Шүүх бол зөвхөн ял шийтгэл оноох биш хууль зүйн туслалцааг хүүхдийн эцэг эх, асран хамгаалагчдийг нь байлцуулан үнэ төлбөргүй үзүүлэх ёстой. Хэргээ шүүлгэж байгаа хүүхэд шүүхийн өмнө өөрийгөө өмгөөлж гэрчид асуулт тавих эрхтэй байдаг.

Дүгнэлт

Хүүхэд гэмт хэрэгт өртөж хохирсон эсхүл гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдол бүрт хүүхдийн асуудал эрхэлсэн байгууллагад хандаж эрсдэлт нөхцөлд байгаа хүүхэд мөн эсэх ямар тусламж үйлчилгээ шаардлагатайг тогтоолгож, хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад хүүхэд хамгааллын үйлчилгээнд хамруулж, эрхийг нь хангадаг байх хэрэгтэй.

Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн газраас хууль ёсны төлөөлөгч томилуулж оролцуулах, өмгөөлөгч /*ихэнх тохиолдолд төлбөрийн чадваргүй байдаг*/ ийг, сонгон авах, үйл ажиллагаа хүндрэлтэй. Амралтын өдөр, эсхүл шөнийн цагаар үнэ төлбөргүй өмгөөлөл, хууль зүйн туслалцаа өгч, мөрдөн шалгах ажиллагаанд оролцох асуудлыг Хууль зүйн туслалцааны төвөөс хууль ёсны төлөөлөгч оролцуулах асуудлыг Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн газраас зохион байгуулж, мөрдөн шалгах ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх нь хэргийг бүрэн нотлох, шуурхай шийдвэрлэхэд ач холбогдолтой боловч дийлэнх тохиолдолд шөнийн болон ажлын бус цагаар явуулж буй мөрдөн шалгах ажиллагаанд дурдсан байгууллагын төлөөллийг оролцуулах ажиллагаа хангалттай бус байна.

Нөгөө талаар гэмт хэргийн халдлагад өртсөн хохирогчдын нээлттэй чөлөөтэй ярилцах, хууль зүйн туслалцаа авах оролцогч нь өмгөөлөгч тул энэ чиглэлээр мэргэшсэн өмгөөлөгчдийг бэлтгэх, өмгөөллийн төлбөрийг үл харгалзан оролцуулдаг болгох тогтолцоог бий болгох шаардлагатай.

Гэмт хэрэг үйлдэгдэхэд нөлөөлж буй хүчин зүйлийн нэг бол гэр бүлийн орчин, эцэг, эхээс хүүхдэд тавих анхаарал халамж, шүүлтүүргүй цахим орчны хэрэглээ, хүүхдийн хүмүүжил, ухамсарт нөлөөлөх гэр бүл салалт, хүүхдийн дэргэд архи дан согтуурсан, мансуурсан, хүчирхийлэл үйлдсэн, хуулиар хүлээсэн үүргээ биелүүлээгүй, үл хайхарсан, хараа хяналт суларсан, өөрийнх нь хэрэгцээг хангаж чадахгүй байгаа зэргээс хүүхэд гэрээсээ дайжих, бүлэг бөөгнөрөл үүсгэн нийтийн байр түрээслэн хулгайлах, дээрэмдэх гэмт хэргийг амьжиргааны эх үүсгэвэр болгох, амар хялбар аргаар мөнгөтэй болохоор гэмт хэрэг үйлдэх, олсон мөнгөөрөө хоногийн хоол хүнс, хэрэгцээт зүйлс авахаасаа илүүтэй цахим тоглоом тоглох, архидан согтуурах, үзвэр үзэх зэргээр зугаацахад зарцуулж байна.

Иймд эмзэг бүлгийн болон гэмт хэргийн улмаас эрх нь зөрчигдсөн хүүхдүүдийн эрхийг хамгаалах, хүүхдэд эерэг нөлөө үзүүлж, хүүхэд хамгааллын хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх чиглэлээр Цагдаагийн ерөнхий газрын Гэр бүлийн хүчирхийлэл, хүүхдийн эсрэг гэмт хэрэгтэй хэлтэс, ерөнхий боловсролын сургуулийн нийгмийн ажилтан, хүүхдийн байцаагч нартай хамтран эцэг эх, асран хамгаалагч нарт зориулсан хөтөлбөрийг боловсруулж, соён гэгээрүүлэх үйл ажиллагааг зохион байгуулах нь зүйтэй.

Гэмт хэрэг үйлдсэн, холбогдсон хүүхдүүд урьд нь өөрөө гэмт хэргийн улмаас хохирч байсан нь ихээхэн сонирхол татаж байгаа төдийгүй насанд хүрээгүй хүмүүсийн дунд өөрсдийн эрхийг хэрхэн хамгаалах, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг нийгмийн бусад салбарын үйл ажиллагаатай хослуулах хэрэгцээтэй байгааг харуулж байна. Мөн гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирол, хор уршиг, сэтгэл санааны хохирлоо хэрхэн барагдуулах, түүнийг тооцох аргачлал тодорхой бус байгаа, мөн эрүүгийн болон иргэний шүүхээр олон шат дамжлага дамжиж явах нь тэднийг хохирлоо бүрэн барагдуулахад хүндрэл бэрхшээлтэй байгааг дурдах нь зүйтэй.

Ном зүй

Монгол Улсын олон улсын гэрээ

- Хүүхдийн эрхийн тухай НҮБ-ын конвенц (1989)
- Хүүхдийн Эрхийн Хууль зүйн хорооны бүрэлдэхүүн, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журам. 2017 он./ Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Хууль зүй дотоод хэргийн сайдын А51/А69 дүгээр тушаалын нэгдүгээр/

Монгол Улсын хууль

- Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992)
- Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль (2016)
- Гэр бүлийн тухай хууль (1999)
- Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хууль (2013)
- Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль (2019)
- Засгийн газрын тусгай сангийн тухай хууль (2019)
- Нийгмийн халамжийн тухай хууль (2012)
- Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай хууль (1999)
- Төлбөрийн чадваргүй яллагдагчид үзүүлэх хууль зүйн туслалцааны тухай хууль (2013)
- Хүүхэд хамгааллын тухай хууль (2016)
- Хүүхдийн эрхийн тухай хууль (2016)
- Эрүүгийн хууль (2015)
- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны хууль (2017)